

Sva glazbala imaju svoj razvojni put. Razvojni put orgulja, najsloženijeg glazbenog instrumenta, posebno je zanimljiv. Zadnjih šest stoljeća baš je taj instrument ostavio snažan pečat u glazbenoj kulturi (i u kulturi uopće) u dijelu svijeta u kojem dominira kršćanski svjetonazor. U ne tako dalekoj prošlosti gradnja orgulja u crkvama manjih naselja otvarala je vrata glazbi i umjetnosti, ali je isto tako taj događaj često bio početak procesa transformacije ruralne sredine u urbanu.

Orgulje Petra Nakića i njegovih sljedbenika u Hrvatskoj

Božidar Grga

Među mnogim znanim i neznanim graditeljima orgulja na području Hrvatske je i Petar Nakić Šibenčanin, znameniti graditelj orgulja *settecenta*, koji je dao iznimno vrijedan doprinos orguljarskom umijeću svog vremena. Svojim inovacijama stavio je točku na i u tehničko-akustičkom razvoju baroknih orgulja južno od Alpa.

Nakić je začetnik je mletačko-dalmatinske orguljarske škole, a njegov utjecaj se širio i izvan granica Mletačke Republike. Njegov način gradnje dominirao je i stotinjak godina nakon njegove smrt, a aktualan je i danas. Zvukovna rješenja koja je Nakić koristio pri gradnji svojih orgulja nalaze svoje mjesto i u suvremenom orguljarstvu. Iako je porijeklom Hrvat, ne možemo se pohvaliti većim brojem njegovih sačuvanih instrumenata. Nakić je dolazio u dalmatinske, primorske i istarske gradove, ugovarao i gradio orgulje, ali još uvijek ne znamo točan broj orgulja koje je Nakić ugovorio i gradio na našim prostorima. Razlog tome su mahom nesredeni (nepristupačni) i neproučeni arhivi.

Orgulje Petra Nakića u Hrvatskoj

Na temelju pouzdanih pisanih izvora Emin Armano navodi sljedeće Nakićeve orgulje u Istri, Primorju i Dalmaciji²:

1. God. 1738., ZAOSTROG (južno od Makarske), franjevačka crkva Sv. Marije. Bilo je devet registara. Danas nedostaju svirale i donji dio kućišta.
2. God. 1743., MAKARSKA, franjevački samostan, orgulje više ne postoje.
3. God. 1753. NEREŽIŠĆA na otoku Braču, crkva Gospe od Karmena. Orgulje od 17 registara, zapuštene, postoji preko 60% izvornog materijala, restauracija moguća.
4. God. 1753., Op. 249, ZADAR, samostan benediktinki. Orgulje su uništene u drugom svjetskom ratu.
5. Poslije godine 1753., ZADAR, Crkva Sv. Frane na zidinama. Orgulje su postojale do godine 1882., imale su 14 registara
6. God. 1756., Op.305, SPLIT, crkva Sv. Filipa Nerija. Orgulje su uklonjene 1936/37., imale su 12 registara.
7. God. 1756., SUPETAR na otoku Braču, crkva Marijina Navještenja. Orgulje su 1808. godine ili povećane, ili potpuno zamijenjene novim orguljama (Luigi Gennari iz Roviga). Postojeće orgulje kvalitetom izrade upućuju na osrednjeg graditelja.
8. God. 1756., ZADAR, crkva Sv. Šimuna Proroka. Orgulje su uklonjene 1860. godine.
9. Nakon 1756. godine, RAB, nadžupska crkva Sv. Marije Velike. Orgulje su »modernizirane«, svedene na devet registara (bilo ih je 16). Restauracija je možda moguća.
10. God. 1759., ZADAR, katedrala Sv. Anastazije (Stošije). Orgulje su uklonjene 1900. godine.

Pouzdana znamo da je Petar Nakić u Hrvatskoj sagradio jedanaest orgulja od kojih djelomično ili u cijelosti danas postoje četvoro. Osim ovih, pretpostavlja se da je Nakić sagradio još troje orgulje od kojih danas postoje dvoje. Na slici: Velike osamstopne orgulje Petra Nakića iz 1762. g.

11. God. 1762., ŠIBENIK, crkva Sv. Frane (Conv.). Imaju 20 registara, potpuno izvorne, restaurirala ih je Umjetnička radionica Heferer 1971. godine.

Od navedenih Nakićevih orgulja za koje postoji vjerodostojna dokumentacija, sačuvane su tek četvore, pod rednim brojevima 1., 3., 9., i 11. U cjelosti su sačuvane samo Nakićeve orgulje u Šibeniku.

Orgulje koje se pripisuju Nakiću

E. Armano u citiranom djelu navodi i orgulje koje se pripisuju Nakiću, a poziva se na L. Šabana³. Atribucija se zasniva na predaji, bez oslonca na izvorne povijesne dokumente.

- Oko godine 1735., SV. LOVREČ PAZENATIČKI, crkva sv. Martina.
Nakon što sam pregledao ove orgulje mogu reći da tragovi upućuju da je u orgulje iz 18. stoljeća naknadno ugrađen posve novi fonički materijal (sve osim prospektnih svirala registara Principale i Tromboncini). Treba utvrditi pripada li stariji sloj ovih orgulja Nakićevoj radionici.
- POSTIRA na otoku Braču, crkva Sv. Ivana Krstitelja
Orgulje su uklonjene 1974. Ima naznaka da su neki dijelovi tih orgulja još sačuvani (usmena izjava župnika). Prema podacima kojima raspolazem mislim da se ne radi o Nakićevom instrumentu za što postoje dva razloga: crkva je sagrađena 1766. i a dipozicija i opseg manuala nisu tipični za Nakića.
- God. 1750.-1770., ZADAR, crkva Sv. Mihovila
Unatoč pretpostavci da su orgulje propale, one još uvijek postoje. Restaurirane su 1988. godine. Imaju sedam registara. Nedavno su pronađeni arhivski podaci prema kojima je godine 1732. za gradnju ovih orgulja plaćeno Antonu Možesu (Antonio Lodovico De Moyse) 111 libri i 14 soldi. Dakle, ipak nisu Nakićeve.
- RAB, crkva Sv. Andrije
Orgulje imaju pet registara, zapuštenesu i potrebno ih je detaljno proučiti.
- God. 1770., MAKARSKA, stolna crkva sv. Marka
C. Fisković nas je definitivno uvjerio da unatoč nastojanjima koja su trajala od 1756. do 1767., biskup makarski Stjepan Blašković nije uspio privoliti Nakića da sagrađi orgulje za njegovu crkvu⁴. U Mlecima je u siječnju 1767. sklopljen ugovor o gradnji orgulja s orguljarem kojemu se ne navodi ime. U istom članku međutim, C. Fisković spominje pisma iz arhiva koja upućuju da je orgulje izradio Francesco Dacci 1768. godine. Imale su deset registara («...Esso Gentilomo Eccellentissimo Signor Flaminio hà fattò il contratto per un organo di dieci registri sopra il far di quello della cattedrale...») i zapadale su 700 cekina, bez kućišta i bez registra Tromboncini. Treba primijetiti da je instrument od deset registara skromno rješenje za prostor katedrale u Makarskoj. Ove orgulje su bile u funkciji do 1846. godine. Tada na njihovo mjesto dolaze orgulje radionice Giacomo Bazzani e figli.
- God. 1770., MAKARSKA crkva Sv. Filipa
Godine 1994. u hrpi odbačenih starudija u sakristiji ove male crkve našao sam ostatke povijesnih orgulja. Uspio sam izdvojiti tek zračnicu manuala. Nažalost, pedalnu zračnicu nisam mogao osloboditi i detaljnije proučiti. Zaključio sam da su to bile orgulje s konca osamnaestog ili početka devetnaestog stoljeća mletačko-dalmatinskog tipa, a mogle su biti izrađene u radionici Nakića ili u nekoj od njegovih učenika ili sljedbenika. Imale su manual od 45 tipaka (C-c3) i pedal, vjerojatno od 17 tipaka. Mogući registri: Principale bassi e soprani, Ripieno do XXIX, Voce umana Flauto in XII?, Cornetta?, Tromboncini bassi e soprani te 2-3 registra u pedalu. Ukupno 15-16 registara. Navedena disoizicija se poklapa s Daccijevim instrumentima srednje veličine. Orgulje ove veličine nikako nisu mogle biti građene za malu crkvicu kao što je ova Sv. Filipa. Ostaci orgulja koje sam zatekao sigurno pripadaju orguljama

PETAR NAKIĆ ŠIBENČANIN⁵

Kršten je 21. veljače 1694. u Podgrebači u skradninskom zaleđu. Godine 1713. polaže redovnički zavjet u franjevačkom samostanu Sv. Lovre u Šibeniku (redovničko ime mu je Pavao), a 1716. g. odlazi u Veneciju gdje uči orguljarsku struku. Godine 1734. izlazi iz franjevačkog reda i postaje dijecezanski svećenik. Procjenjuje se da je Nakićeva radionica sagrađila između 350 i 370 orgulja. Preminuo je u noći s 16. na 17. travnja 1769. u Coneglianu (sjeverno od Trevisa). Učenici su mu: Francesco Dacci (1712.-1784.), Gaetano Callido (1727.-1813.), Francesco Comelli (†1821.), Niccolò Moscatelli (u Nakićevu radionicu dolazi 1738., a zadnje vijesti o njemu su iz 1771. godine) i Franc Ksaver Krizman (1726.-1795.).

Karakteristike Nakićevih orgulja u Dalmaciji

- Manual od 45 tipaka s pokraćenom velikom oktavom (C-c3) i podjelu na bas i sopran na tonovima cis1/d1.
- Pedal od 17 tipaka s pokraćenom velikom oktavom, C-gis⁶.
- Manualnu zračnicu s kliznicama.
- Susrećemo slijedeće registre:
Principale bassi i soprani
Ripieno (veće orgulje do XXXVI)
Contrabassi
Ottava di Contrabassi
Voce umana
Flauto in ottava bassi i soprani
Flauto in XII
Cornetta
Tromboncini bassi i soprani
Trombe reali

O veličini orgulja ovisi odabir registara u skladu s Nakićevim načelima akustike i estetike.

koje su skinute s pjevališta neke druge, veće crkve. Moguće je da se radi o starim orguljama iz crkve Sv. Marka.

7. VISOVAC, otočić blizu Šibenika, u rijeci Krki, franjevačka crkva gospe od Milosti
Po načinu izrade i upisanim oznakama na sviralama, može se zaključiti da orgulje potječu iz radionice Francesca Daccia starijeg. Imaju 11 registara: Principale, Ripieno do XXIX, Voce umana; FL
8. ŽIVOGOŠĆE (južno od Makarske), Franjevački samostan
Tek predaja govori o Nakićevim orguljam. Današnje su s početka XIX stoljeća, 1824., Antonio Callido.
9. KAMPOR na otoku Rabu
U samostanskoj spomenici spominje se predaja da su orgulje bile Nakićeve. Uklonjene su tijekom prvog svjetskog rata.

Osim navedenih orgulja Emin Armano navodi još troje u južnoj Dalmaciji, točnije u Bokotorskom zaljevu koji je danas u Crnoj Gori:

- Godina 1740., PRČANJ
Orgulje su uklonjene tijekom prvog svjetskog rata. Giuseppe Radole iznosi podatak da je orgulje u Prčnju sagradio Niccolò Moscatelli5
- PERAST, crkva Gospe od Škrpjela. Imaju četiri registra.
- PERAST, crkva Sv. Nikole. Imaju šest registara.

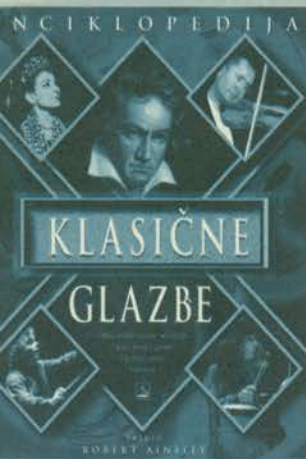
Ove orgulje tek navodim i nisam ih uvrstio među orgulje Nakića i njegovih sljedbenika u Hrvatskoj.

Od navedenih devet orgulja u Hrvatskoj koje se pripisuju Nakiću, a bez pouzdanih arhivskih dokaza, njih šest to sigurno nisu. Tako iz ove druge skupine ostaju troje orgulje za koje treba dokazati da li ih je sagradio Petar Nakić (redni brojevi 1., 4. i 9.). Od tih orgulja jedne više ne postoje.

BILJEŠKE

- ¹ Lorenzo Nassimbeni u članku *Gli ultimi anni di vita dell'organaro Pietro Nachini e il suo Testamento*, L'Organo, Anno XXXI, Pàtron editore, Bologna 1998. Prilaže Nakićevu oporuku načinjenu 16. travnja 1769. Citat dijela oporuke: «...U ime Boga vječnoga. Amen. Ja D. Pietro Nachin, pokojnog Giorgia iz grada Šibenika sada nastanjen u ovom gradu sastavio sam ovaj dokument rukom svoga povjerenika, čija će vrijednost...»
- ² Emin Armano, Don Petar Nakić, Biblioteka Ravnokotarski Cvit, Bulić, 1998.
- ³ Ladislav Šaban, *Umjetnost i djela graditelja orgulja Petra Nakića u Dalmaciji i Istri*, Arti musices br.4., Muzikološki zavod Zagreb, 1973.
- ⁴ Cvito Fisković, *Iz glazbene prošlosti Dalmacije*, Mogućnosti br.6-7, pag. 728.-730., Split, 1974.
- ⁵ Giuseppe Radole: *Recensioni*, Ladislav Šaban, *Doprinos trijese Moscatella orguljarsvu Dalmacije*, L'Organo XIII, Pàtron Editore, Bologna 1975., pag. 158.-160.

U sjedećem broju: **Orguljari iz obitelji Moscatelli**

Enciklopedija klasične glazbe

U izdanju zagrebačkog Znanje nedavno je objavljena *Enciklopedija klasične glazbe* (*The Encyclopedia of Classical Music*) urednika Roberta Ainsleya. Budući da na hrvatskom jeziku nedostaje glazbene literature enciklopedijskog tipa projekt je vrijedan svake pohvale. Moderno oblikovana, s mnoštvom slika, možda pomalo kičastog, ali funkcionalnog dizajna, enciklopedija će zasigurno privući pozornost potencijalnih čitatelja. Međutim, postavlja se pitanje je li navedeno izdanje bilo najsretnije rješenje ili je bila riječ o izdanju "na prvu loptu". Briljantijim odabirom zasigurno se moglo prevesti kvalitetnije inozemno izdanje.

Enciklopedija je pregledna i s logičnom podjeljena po poglavljima. Pri obradi svake teme u posebnom su okviru istaknute glavne značajke pojedinih stilskih razdoblja, glazbenih oblika ili glazbala, čime se početnicima olakšava snalaženje i uočavanje bitnog.

U Enciklopediju su uvršteni i dodaci o hrvatskim skladateljima, što zaslužuje svaku pohvalu (posebice tekst o Dori Pejačević koji je umetnut u osnovni tekst pa djeluje kao integralni dio enciklopedije). Hvalevrijedno je uvrštenje hrvatskih skladatelja u poglavlja *Skladatelji* (Zajc, Lisinski, Gotovac) i *Skladatelji od A do Z*, gdje je navedena većina skladatelja značajnih za hrvatsku kulturu. Malo je teže odgonetnuti po kojem su ključu vršen taj odabir, jer su npr. Anđelko Klobučar, Adalbert Marković i pok. Lovro Županović neopravdano izostavljeni.

Poglavlja o crkvenoj glazbi imaju stanovitih propusta i jezičnih nejasnoća, što bi svakako trebalo popraviti u sljedećim izdanjima. Naime, nije vjerojatno da u engleskom izdanju ne razlikuju himan od himne (nacionalne). Radi točnih i preciznih termina na području crkvene glazbe prevoditeljski tim je trebao konzultirati struku (mislim pri tom na crkvene glazbenike) pa se onda ne bi dogodile takve greške. U novom izdanju trebalo bi svakako te stvari popraviti, a mi smo spremni izaći ususret i pomoći da se određeni termini jednoznačno definiraju. Zamjerka bi se mogla uputiti i prevoditeljicama koje su Ainsleyev tekst predoslovno shvaćale i na taj način ponekad prijevod učinile nezgrapnim i teško razumljivim. Što npr. znači rečenica: »U smislu 'zvučnog djela', sonatu kao književnu oznaku poznajemo već 700 godina.« Ili kad se *Kyrie eleison* prevodi kao *Imaj milosti, Gospodine!* umjesto uvriježenog prijevoda na hrvatski jezik *Gospodine, smiluj se!*

U svakom slučaju enciklopedija može poslužiti kao koristan izvor podataka i slikovnog materijala početnicima, učenicima i studentima, dok će glazbeni znalci ostati prikraćeni za cjelovitije informacije.

Miroslav Martinjak